

बालमोहन विद्यामंदिर

Preliminary Examination – 2021-22

दिनांक - २८.०१.२०२२

विषय - मराठी कृतिपत्रिका

इयत्ता - १० वी

वेळ - ३ तास

(पृष्ठ - ९)

एकूण गुण - ८०

कृतिपत्रिकेसाठी सूचना -

- १) सूचनेनुसार आकलनकृती व व्याकरण यांमधील आकृत्या काढाव्यात.
- २) आकृत्या पेननेच काढाव्या.
- ३) उपयोजित लेखनातील कृतींसाठी (सूचना, निवेदन) आकृतीची आवश्यकता नाही. तसेच या कृती लिहून घेऊ नयेत.
- ४) विभाग ५ - उपयोजित लेखन प्र. ५ (अ) (२) सारांशलेखन या घटकासाठी गद्य विभागातील प्र. १ (इ) अपठित उतारा वाचून त्या उतार्याचा सारांश लिहावयाचा आहे.
- ५) स्वच्छता, नीटनेटकेपणा व लेखन नियमांनुसार लेखन यांकडे जाणीवपूर्वक लक्ष द्यावे.

विभाग १ : गद्य

कृती १. (अ) खालील उतार्याच्या आधारे दिलेल्या सूचनेनुसार कृती करा.

१) कारणे लिहा.

(२)

i) निरंजन वार लावून जेवायचा.

ii) नागरिकशास्त्राचा अभ्यास करताना निरंजन मनोमन खूश होता.

मामा गेला तो पुन्हा परतला नाही मात्र लहानगा निरंजन मावशीच्या घरी प्रामाणिकपणे काम करायचा. घरातल्या सर्वांशी त्याने जमवून घेतलं आणि शाळेत नाव दाखल केलं. मावशीची परिस्थिती यथातथाच असल्याने निरंजन वार लावून जेवायचा. पहिल्याच वर्षी त्याची अभ्यासातली प्रगती पाहून भडसावळे गुरुजींनी त्याला थोरामोठ्यांच्या घरी वार लावून दिले. दररोज एकाच्या घरी दुपारी निरंजन पाहुणा म्हणून जेवायला जायचा, मग तिथून शाळेत. संध्याकाळी मात्र मावशीकडे जे काही मिळेल त्यावर राहायचा. सकाळी लवकर उठून घरातली. गोठ्यातली सारी कामं आटपून अभ्यासाला बसायचा. गुरुजींवर श्रद्धा ठेवायचा आणि परिक्षेत पहिला नंबर पटकवायचा. त्याच्या वह्या-पुस्तकांचा खर्च भडसावळे गुरुजींचे करायचे. गुरुजींनी त्याला सांगितलं, की 'जोपर्यंत तुझा पहिला नंबर आहे, तोपर्यंतच मी सारा खर्च करीन आणि

वारही लावून देईन. नाहीतर नाही.' गुरुजींचं हे वाक्य लक्षात ठेवून निरंजन झटून अभ्यास करायचा.

आज नागरिकशास्त्राचा अभ्यास करत असताना आधीचे सगळे पेपर्स चांगले गेले असल्याने तो मनोमन खूश होता. नागरिकांची कर्तव्ये कोणती? उत्तम नागरिक कुणाला म्हणावे? लोकसभा म्हणजे काय? ग्रामपंचायतीचा प्रमुख कोण असतो? साऱ्या प्रश्नांची उत्तरे त्याला धडाधड येत होती. अभ्यास करता करता किती वेळ लोटला कुणास ठाऊक. निरंजन ताडकन उठून उभा राहिला. नऊ वाजून गेले होते. साडेदहाची परीक्षा, त्याआधी देशमुखांकडे जायचं होतं. केवढंतरी लांब चालायचं होतं. भराभर आवरून तो निघाला.

2) आकृती पूर्ण करा.

(2)

निरंजनचा परीक्षेत पहिला नंबर कायम राहिल्यास भडसावळे गुरुजी त्याला खालील मदत करणार होते.

3) एक चांगला विद्यार्थी म्हणून निरंजनमध्ये असलेली गुणवैशिष्ट्ये तुमच्या शब्दांत लिहा. (3)

आ) उताऱ्याच्या आधारे सूचनेनुसार कृती करा.

1) चौकटी पूर्ण करा.

(2)

- i) जंगलातलं सर्वात धोकादायक जनावर -
- ii) जमिनीवर वाळका पाचोळा पडण्याचे कारण -
- iii) चिखलात उमटलेले पावलांचे ठसे -
- iv) ओलसर चिखल असलेले पाण्याचे ठिकाण -

कालच संध्याकाळी विश्रामगृहावर गप्पा मारताना टोंगेंनी मला त्या परिसरात चार पिल्लं असलेल्या वाघिणीबद्दल सांगितलं होतं. तेव्हापासूनच मला कधी तिथं जातो असं झालं होतं. प्रचंड उष्णतेचे दिवस असल्यानं वाघासारखं जनावर पाण्याच्या आसपासच वावरतं. तशातच लहान पिल्लं असल्यानं या वाघिणीला त्यांना पाण्यापासून जास्त दूर नेणंदेखील शक्य नव्हतं; पण लहान पिल्लं असणारी वाघीण ही जंगलातलं सगळ्यात धोकादायक जनावर! पिल्लांच्या संरक्षणासाठी ही सजग आई, कुणाचा जीवदेखील घ्यायला मागं-पुढं बघत नाही.

त्यामुळं सुकलेल्या नाल्यात उतरताना माझ्या मनावर एक अनामिक दडपण आलं होतं.

दहा-बारा पावलंच चाललो असू. मला नाल्यातील ओलसर चिखलात मांजरापेक्षा मोठ्या आकाराची अनेक पावलं उमटलेली दिसली. मी झटकन पुढं जाऊन वाकून बघितलं. या पिल्लांच्याच पाऊलखुणा होत्या. त्या पगमाकर्सकडं बघून लक्षात आलं, की ते काल रात्रीचेच आहेत. याचा अर्थ स्पष्ट होता. वाघीण अद्याप आपल्या पिल्लांसह याच परिसरात वावरत होती. आता मी ती पिल्लं बघायला चांगलाच अधीर झालो होतो. इथून सुमारे शंभर-सव्वाशे पावलांवर नाल्यात थोडंसं पाणी असल्याचं मला माहीतच होतं. ही वाघीण तिथंच सापडण्याची शक्यता होती. त्यामुळं आता तिकडं जाताना खूपच सावधगिरी बाळगणं आवश्यक होतं. जमिनीवर सर्वत्र पानगळीमुळं पडलेला वाळका पाचोळा साचून होता. त्यावरून पाय न वाजवता जाणं ही एक मोठीच कसरत होती.

2) का ते लिहा.

(2)

- नाल्याच्या परिसरातच वाघीण व तिची पिल्लं यांचा लेखक शोध घेत होते.
- लेखकाच्या मनावर एक अनामिक दडपण आले होते.

3) जंगलातील प्राण्यांचे निरीक्षण करताना आपण कोणती काळजी घेतली पाहिजे, असे तुम्हांला वाटते? थोडक्यात लिहा.

(3)

(इ) उताऱ्याच्या आधारे सूचनेनुसार कृती करा.

1) उत्तर लिहा.

(2)

प्रशंसेचा खालील व्यक्तीवर झालेला परिणाम लिहा.

- फळविक्रेता -
- मजूर -

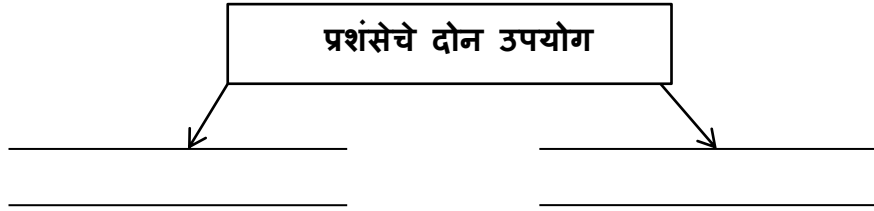
आपल्याला न दिसणारा देव प्रशंसेने वश होतो असे म्हणतात. प्रशंसेचा उपयोग आपला व्यवहार यशस्वी करण्यासाठी होतो. मला मंडईतून काही फळे आणावयाची होती. मी मुंबईमधल्या फळविक्रेत्याला म्हटले, "काल नेलेली फळे फार रसाळ होती. तुमचा भावदेखील कमी असतो. मला तुमचा प्रामाणिक व सरळ स्वभाव आवडतो." हे शब्द ऐकताच दुकानदार खूश झाला. त्याने मला स्वस्त दरात चांगली फळे दिली. म्हणून मी म्हणतो की प्रशंसा करणे ही एक कला आहे. या कलेला इतर कलांपेक्षा जास्त महत्त्व आहे. साधे मेहनतीचे काम करणाऱ्या मजुराला

म्हटले, "तुझी काम करण्याची पद्धत खरोखरच उत्तम व वेगळी आहे. असे काम शंभरात एकालासुद्धा जमणार नाही" हे ऐकताच तो मजूर झपाट्याने व अधिक चांगल्या पद्धतीने काम करू लागला. हा प्रशंसेचा परिणाम! मात्र प्रशंसा करण्याच्या कलेचा उपयोग लोकांना फसविण्याकरिता करू नये, एवढे पथ्य पाळले तर प्रशंसेचा दिवा व्यवहाराच्या अंधारात आपल्याला मार्गदर्शन करील.

2) आकृती पूर्ण करा.

(2)

विभाग 2 - पद्य

कृती 2 (अ) कवितेच्या आधारे दिलेल्या सूचनेनुसार कृती करा.

(1) एका वाक्यात उत्तरे लिहा.

(2)

- i) शेतामधून शेतकऱ्याला काय मिळणार आहे?
- ii) आपल्याला कोणाचे स्वप्न साकार करायचे आहे?

या देशाच्या मातीवरती अमुचा रे अधिकार

नव्या पिढीचे, नव्या युगाचे स्वप्न करू साकार।।

फुलामुलांतून हसतो श्रावण, मातीचे हो मंगल तनमन

चैतन्याचे फिरे सुदर्शन, शेतामधुनी पिकवू मोती, धन हे अपरंपार।।

या हातांनी यंत्र डोलते, श्रमशक्तीचे मंत्र बोलते

उद्योगाचे चक्र चालते, आभाळावर उत्कांतीचा घुमवू या ललकार।।

हजार आम्ही एकी बळकट, सर्वांचे हो एकच मनगट

शक्तीचीही झडते नौबत, घराघरांतून जन्म घेतसे तेज नवा अवतार।।

या विश्वाची विभव संपदा, जपू वाढवू आम्ही लाखदा

हस्त शुभंकर हवा एकदा, भविष्य उज्ज्वल या देशाचे करू या जयजयकार।।

(पृष्ठ - ५)

(2) खालील शब्दसमूह स्पष्ट करा. (2)

i) हस्त शुभंकर -

ii) फुलामुलांतून हसतो श्रावण -

(3) प्रस्तुत कवितेतील खालील शब्दांचा अर्थ लिहा. (2)

i) अपरंपार -

ii) संपदा -

iii) नौबत -

iv) ललकारणे -

(4) खालील ओळींतील अर्थसौंदर्य स्पष्ट करा. (2)

या हातांनी यंत्र डोलते

श्रमशक्तीचे मंत्र बोलते

उद्योगाचे चक्र चालते

(आ) खालील दोन कवितांपैकी कोणत्याही एका कवितेसंबंधी दिलेल्या मुद्द्यांच्या
आधारे कृती सोडवा.

मुद्दे	'अंकिला मी दास तुझा' किंवा 'हिरवंगार झाडासारखं'		
1. प्रस्तुत कवितेचे कवी/कवयित्री			(1)
2. प्रस्तुत कवितेचा विषय			(1)
3. सरळ अर्थ लिहा.	नामा म्हणे मेघा जैसा। विनवितो चातक तैसा।।	जगावं कसं तर? हिरवंगार झाडासारखं रोजचं चिंतन करावं कसं तर झाडासारखं!	(2)
4. प्रस्तुत कविता आवडण्याचे कारण			(2)
5. प्रस्तुत शब्दांचा अर्थ लिहा.	१) काज - २) पाडस - ३) दास - ४) धेनु -	१) पक्षी - २) गाणे - ३) मुकाट - ४) मौन व्रत -	(2)

विभाग 3 - स्थूलवाचन

3. खालीलपैकी कोणत्याही दोन कृती सोडवा. (6)

- (1) मेटलायझिंग प्रक्रियेवर काम न होण्यामागची कारणे कोणती असावीत असे तुम्हांस वाटते? 'मोठे होत असलेल्या मुलांनो.....' या पाठाच्या आधारे स्पष्ट करा.
- (2) 'जाता अस्ताला' या कवितेतील सूर्याची भूमिका थोडक्यात स्पष्ट करा.
- (3) 'व्युत्पत्ती कोशाचे कार्य' या विषयावर टीप लिहा.

विभाग 4 - भाषाभ्यास

4. (अ) व्याकरण घटकांवर आधारित कृती

- 1) खालील वाक्यांचा प्रकार ओळखा. (2)
 - i) तुझी शाळा घराजवळ आहे का?
 - ii) शिस्तीने वागा.
- 2) कंसातील सूचनेनुसार वाक्य रूपांतर करा. (2)
 - i) आई रात्रभर झोपली नाही. (होकारार्थी करा.)
 - ii) पोटाची आग अतिशय वाईट असते. (उद्गारार्थी करा.)
- 3) खालील वाक्प्रचारांचा अर्थ सांगून वाक्यांत उपयोग करा. (कोणतेही दोन) (4)
 - i) तथ्य असणे
 - ii) उत्साहाला उधाण येणे
 - iii) ऋण असणे

आ) भाषिक घटकांवर आधारित कृती :

- 1) शब्दसंपत्ती
 - 1) खालील शब्दांचे समानार्थी शब्द लिहा. (1)
 - i) नदी -
 - ii) पाणी -
 - 2) खालील शब्दांचे विरुद्धार्थी शब्द लिहा. (1)
 - i) आवड x
 - ii) दाट x
 - 3) शब्दसमूहाबद्दल एक शब्द लिहा. (1)
 - i) जे विसरता येत नाही असे -
 - ii) पायात चप्पल न घालता -

4) लिंग बदला.

(1)

i) मोर -

ii) म्हैस -

2) लेखननियमांनुसार लेखन

1) खालील वाक्ये लेखननियमांनुसार लिहा.

(2)

i) सगल्या शालींचे गोठोडे बांधून निकटवर्ती मित्राकडे ठेवले.

ii) आपल्या पायाला चिटकलेला हा कार्बन आपल्याला धुवायला हवा.

3) विरामचिन्हे.

खालील वाक्यांत योग्य विरामचिन्हांचा उपयोग करा.

(2)

i) कोबी कॉलिफ्लॉवर वगैरे बाळसेदार मंडळींची स्वयंपाकघरातून हकालपट्टी झाली

ii) मी जमेल तेवढा अभ्यास करत होतोच पण त्या छोट्याशा खोलीतील जागा अपुरी पडायची

विभाग 5 - उपयोजित लेखन

5 (अ) खालील कृती सोडवा.

(6)

(1) पत्रलेखन - खालील निवेदन वाचा व त्याखालील कोणतीही एक कृती सोडवा.

नाही वृद्ध निराधार त्यांना सावली वृद्धाश्रमाचा आधार

‘सावली’ वृद्धाश्रम

कृपाशंकर रोड, मुलुंड (प.), पिनकोड - ४०००८०

विद्यार्थी प्रतिनिधी या नात्याने

वृद्धाश्रमाला भेट देण्यासाठी
वृद्धाश्रम संचालकांना
विनंतीपत्र लिहा.

किंवा

वृद्धांसाठी चालविलेल्या
कार्याबद्दल आभार मानणारे
पत्र लिहा.

किंवा

(2) सारांश लेखन

विभाग १ - गद्य (इ) (प्र. क्र. १ - इ) मधील अपठित उताऱ्याचा १/३ एवढा सारांश तुमच्या शब्दांत लिहा.

(पृष्ठ - ८)

आ) खालीलपैकी कोणत्याही दोन कृती सोडवा.

(10)

1) जाहिरात लेखन

जिमची (व्यायामशाळेची) जाहिरात तयार करा.

2) बातमी लेखन

खालील विषयावर बातमी तयार करा.

‘जिल्हा परिषद शाळा, मोरगाव येथे प्रजासत्ताक दिन उत्साहात साजरा.’

3) कथालेखन

खालील मुद्द्यांच्या आधारे कथा लिहा.

एक भिकारी मंदिरासमोर भीक मागणे देवाकडे प्रार्थना.....

देव प्रसन्न सोन्याच्या मोहरा मागणे देवाची अट

जमिनीवर पडल्यास माती भिकार्याची झोळी फाटणेपरिणाम.

इ) लेखनकौशल्य

खालील लेखनप्रकारांपैकी कोणतीही एक कृती सोडवा.

(8)

1) प्रसंगलेखन

साधना विद्यालय (कन्याशाळा)

मुंबई - २२

सावित्रीबाई फुले जयंती निमित्त कार्यक्रम

प्रमुख पाहुण्या - मा. किरण देशमुख (कायदेतज्ज्ञ)

दिनांक - ३ जानेवारी (बालिका दिवस) वेळ - सकाळी १० ते १२

• भाषण • नृत्य • गीतगायन • नाटिका

कार्यक्रमाची झूम लिंक २ जानेवारीला पाठविण्यात येईल.

सौजन्य - शाळा व्यवस्थापन समिती

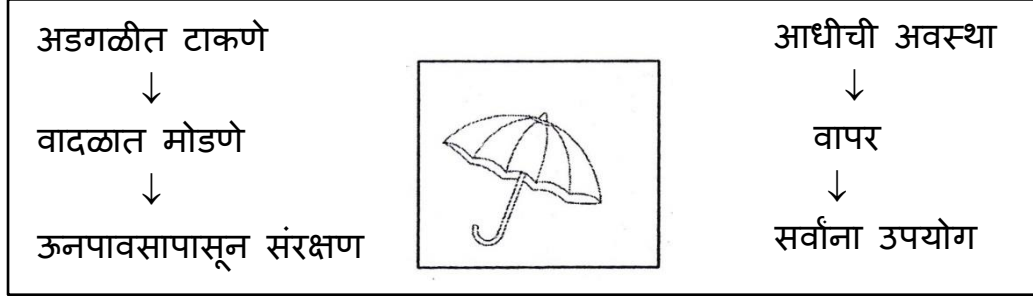
वरील कार्यक्रमास तुम्ही उपस्थित होतात, अशी कल्पना करून प्रसंगलेखन करा.

(पृष्ठ - ९)

2) आत्मकथन

दिलेल्या मुद्द्यांच्या आधारे चौकटीतील घटकाचे आत्मकथन लिहा.

3) वैचारिक

खालील विषयावर दिलेल्या मुद्द्यांच्या आधारे तुमचे विचार लिहा.

प्रदूषण रोखा - पर्यावरण जपा.

मुद्दे - आधुनिक मानवाची प्रगती - दळणवळण, लोकसंख्या,
कचरा व्यवस्थापन - कारखाने, उद्योगधंदे, प्रगती -
पर्यावरणाचे नुकसान - जंगलतोड, जल - वायू,
प्रदूषण - उपाय इत्यादी.

